

LA CENTENARUL NAȘTERII PROFESORULUI MIHAI POP

Nicolae CONSTANTINESCU

Pentru membrii Colectivului de Etnologie și Folclor de la Facultatea de Litere a Universității din București, ca și pentru mulți dintre membrii comunității folcloriștilor din România, anul 2007 a stat sub semnul sărbătoririi centenarului nașterii Profesorului Mihai Pop, personalitate de prim rang a etnologiei românești și mondiale.

Fără să fie una spectaculoasă, biografia sa este emblematică pentru o serie de intelectuali români care au văzut lumina zilei la începutul celui de-al douăzecilea veac. Născut la 18 noiembrie 1907, în vechea țară a Maramureșului, aflată, atunci, la o răscruce de drumuri, de state și de civilizații, Mihai Pop a învățat, de acasă, lecția multiculturalismului, a multilingvismului și a toleranței religioase. A făcut studiile universitare în capitala României Mari, avându-i ca profesori și îndrumători pe Ovid Densusianu și D. Caracostea, și și-a desăvârșit pregătirea științifică în importante centre culturale din Europa Centrală și de Vest (Praga, Cracovia, Varșovia, Bonn).

Iată aceste date ale biografiei Profesorului evocate de un apropiat al său, etnologul francez Jean Cuisenier: „[...] Ajungeam în Maramureș pentru că Mihai Pop mă luase cu el acolo. Prin mijlocirea lui, deci, pentru început, mă pregăteam să pricep oamenii și locurile. Născut în 1908 (1907 – n.n. N. C.) într-un sătuc din sudul Maramureșului, aproape de ținutul Năsăudului, el vorbea, în familie, din copilărie, ungurește și românește. Doica lui ucraineană îi vorbea într-o limbă slavă. Tatăl său era un preot unit: parohul, deci, unei biserici de rit oriental aparținând ierarhiei catolice, pentru că Maramureșul făcea atunci parte, sub Franz Iosef, din Imperiul

Austro-Ungar. Tânărul Mihai Pop vorbea, de asemenea, curent, nemțește: ținutul vecin al Năsăudului era în vremea aceea populat în majoritate de sași luterani, descendenți ai colonilor instalați acolo de către Imperiu, și a căror limbă maternă era germana. Ca atare, încă din copilărie, Mihai Pop avea experiența unor limbi și religii diferite. Germana fu, în continuare, la liceu, limba sa de cultură. Și când veni vârsta studiilor universitare, Imperiul austro-ungar se destrămă și Bucureștiul valah deveni capitala României Mari. Cum în acel „Mic Paris” moda și afinitățile politice incitau la a se vorbi franțuzește, deveni cu totul natural ca fiul unui preot unit, deja poliglot, să facă, în franceză, studii de filologie”¹.

A trăit, ca toți contemporanii săi, frământările și convulsiile Bătrânului Continent, culminând cu Al Doilea Război Mondial și cu schimbările dramatice petrecute în întreaga lume după încheierea acestuia². A ales cariera universitară (asistent la Catedra de Istoria literaturii române și Folclor, 1936-1939) și a revenit la catedră la sfârșitul anilor '50 (conferențiar, 1957-1963, profesor (1963-1975), după ce reintrase în viața științifică la nou înființatul Institut de Folclor (mai târziu, Institutul de Etnografie și Folclor) din București, unde lucrează, mai întâi, în calitate de coordonator al activității științifice (1949-1954), apoi ca director adjunct științific (1954-1965) și, ulterior, ca director (1965-1974). Redactor-șef al „Revistei de Folclor” și al „Revistei de Etnografie și Folclor” (1964-1975).

Format ca filolog, lingvist, slavist, Mihai Pop s-a înrolat, alături de sociologi, în echipele monografiștilor, însoțindu-l în câteva campanii pe ilustrul etnomuzicolog Constantin Brăiloiu (a devenit „canonică” fotografia cu Brăiloiu și tânărul Pop, la înregistrarea de la Drăguș), de la care a deprins metoda culegerii de teren și interesul pentru „biologia” faptelor de folclor, pentru „viața” acestora, ceea ce era în acord cu „funcționalismul” școlii de la Praga și cu mișcarea înnoitoare din lingvistica structurală a Școlii de la Geneva (Ferdinand de Saussure), continuată magistral de Roman Jakobson, de formalistiții ruși și de alți conmiltoni pe care Mihai Pop i-a făcut cunoscuți, la noi, de la jumătatea anilor '60 înainte. A condus el însuși, în vara anului 1939, cu sprijinul, de la distanță, al lui Anton Golopenția, o campanie de cercetări, la Dâmbovnic (Argeș), concretizată în

¹ Jean Cuisenier, *Memoire des Carpathes. La Roumanie millenaire: un regard interieur*, Paris, Plon, 2000, p. 62-63, 87; traducerea mea, N. C.

² Vezi Nicolae Constantinescu, *Născuți în 07: generație și destin*, în vol. *Centenar Mihai Pop 1907-2007. Studii și evocări*. Ediție îngrijită de Ioana Frunteletă, Adrian Stoicescu, Rodica Zane, București, Editura Universității din București, 2007, p. 9-17.

monografia *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeș*³. De pe aceste baze a formulat, începând cu 1956, noile orientări de cercetare a folclorului, în studii de direcție, conținând principii valabile și astăzi.

Articolul program, *Problemele și perspectivele folcloristicii noastre*, apărut în primul număr al „Revistei de Folclor”, anul I, nr. 1-2, 1956, rămâne un jalon esențial în lansarea noilor cercetări de folclor în România postbelică. După ce reface, în linii generale, mersul folcloristicii în prima jumătate a veacului trecut, luând ca punct de pornire anul 1909 (se știe de ce), *Problemele și perspectivele folcloristicii noastre* fixează câteva repere teoretice ferme, evidențiind contribuțiile lui Ovid Densusianu, Béla Bartók, Constantin Brăiloiu, ale sociologilor etc., și reliefând, după un „tipic” impus de retorica discursurilor politice ale vremii, și unele „neajunsuri”. Dar, spre deosebire de caracterul formal al „criticii” și „autocriticii” promovate de discursul proletcultist, Mihai Pop privește starea de moment a cercetării folcloristice românești cu un ochi critic și relevă exact carențele acesteia, cum ar fi persistența amatorismului, mai ales în culegerea textelor de literatură populară, care „continuă să se mărginească la simple notări după auz”, lipsa unei colaborări între specialiștii diferitelor domenii (literați, muzicologi), ceea ce impietează asupra cunoașterii „integrale a faptelor de folclor”, aplecarea încă precumpănitoare către folclorul tradițional, arhaic, în detrimentul folclorului viu, contemporan, a cărui cunoaștere ar duce la lămurirea „disputelor teoretice”, notează cu obiectivitate rămânerea în urmă a folcloristicii noastre cu „lucrările de mare cuprindere”: *corpus-ul folclorului românesc, catalogul tematic, bibliografia și atlasul folcloric* care, „când nu sunt doar deziderate sau teme de discuție, se opresc în faza începuturilor ori sunt realizate de specialiști cu perseverență, numai pentru anumite genuri”⁴.

Următoarea secțiune a articolului-program e un mic tratat de folclor, ale cărui teze fundamentale vor reveni în studiile ulterioare ale Profesorului și, în măsura în care au fost înțelese și acceptate (căci ideile

³ Vezi Mihai Pop, Anton Golopenția, *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeș*, în „Sociologie românească”, IV (1942), nr. 7-12, p. 413-429 + 2 hărți, republicat în Mihai Pop, *Folclor românesc*. Ediție îngrijită de Nicolae Constantinescu și Alexandru Dobre. Vol. I, *Teorie și metodă*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1998, p. 331-357; aspecte inedite ale cercetării din 1939, în studiul semnat de Sanda Golopenția, *Mihai Pop la Dâmbovnicul*. I. *Lunga vară fierbinte a sociologiei românești*; II. *Scrisori și rapoarte*, în vol. *Centenar Mihai Pop 1907-2007...*, p. 19-52.

⁴ Mihai Pop, *Problemele și perspectivele folcloristicii noastre*, republicat în *Folclor românesc*, 1998, p. 11-12.

novatoare ale magistrului au întâmpinat, tacit sau explicit, și o oarecare rezistență), se vor regăsi în lucrările colaboratorilor săi de la Institut și de la Universitate.

În ultima sa parte, studiul insistă pe „perspective”, jalonând cu o remarcabilă clarviziune obiectivele majore ale cercetării: „*corpusul folclorului românesc, bibliografia folclorului, publicarea colecțiilor valoroase ce se află în manuscrise și republicarea materialului greu accesibil, catalogul tematic al prozei și poeziei epice, atlasul folcloric, istoria critică a folcloristicii românești* (subl. aut. în text)”⁵.

Simultan, folcloristul publică un număr de studii introductive, de comunicări științifice, note și recenzii, care întregesc profilul cercetătorului. Sunt câteva studii de-a dreptul înnoitoare, chiar dacă grevate de retorica vremii și de ingerințele ideologicului, alături de o serie de comunicări științifice, articole, cronici, note de lectură, necrologuri etc. O reconstituire a climatului ideologic al vremii, rezultată din scrutarea bibliografiei scrierilor de profil din anii imediat următori războiului și instaurării „regimului democrat-popular”, relevă presiunea sub care s-au aflat folcloriștii și etnografil în acel „obsedant deceniu”, când au fost obligați să facă unele concesii, de cele mai multe ori formale, în modul de abordare a problemelor sau de tratare a antecesorilor.

Dominante, în primele intervenții scrise ale lui Mihai Pop după revenirea sa în viața publică, sunt referirile la „folclorul nou” și la „mișcarea artistică de amatori”. Să ne amintim că între „sarcinile și obiectivele” noului Institut de Folclor se înscria și „organizarea de coruri și fanfare populare, conferințe, echipe artistice populare, concursuri și manifestări populare”⁶, așa că folcloristul scrie despre *Concursurile echipelor artistice de amatori* (în „Revista de Folclor”, anul I, nr. 1-2, 1956, p. 308-309) și despre *Dezbateri pe marginea concursului echipelor artistice de amatori* (*Ibidem*, anul II, nr. 1-2, 1957, p. 201-202), promovează, fără entuziasm, volumele de „folclor nou” editate de colegi de-ai săi de la Institutul de Folclor sau de activiști de la Casa Centrală a Creației Populare⁷. Rememorând, într-un interviu,

⁵ *Ibidem*, p. 20.

⁶ Cf. Pavel Țugui, *Despre dezvoltarea folcloristicii și etnografiei românești în deceniul 1950-1960*, în „Revista de Etnografie și Folclor” (REF), tom 39, nr. 3-4, 1994, p. 280.

⁷ Vezi, de ex., *Cântecul nou*, prefață la vol. *Cântece populare noi*. Antologie de Ligia Bârgu et al., București, Editura Muzicală, 1959, *Cuvânt înainte* la Ion Socol, *Cântecele țării*, București, Editura pentru Literatură, 1962, sau *Cuvânt introductiv* la Ion Meïțoiu, *Folclor poetic nou*, București, 1965, p. 7-21.

după câteva decenii, episodul, Mihai Pop dezvăluie ceea ce ar putea fi acum doar bănuț, aproximat, din ceea ce era, la vremea respectivă, un adevărat război al manipulărilor reciproce: „Pe urmă, a doua, ca să zic așa, problemă care ni s-a pus atunci a fost dacă s-au făcut cântece noi, creații noi. Noi știam că se fac cântece noi populare, noi știam de la Brăiloiu că s-au făcut atâtea cântece în legătură cu primul război, și Tache Papahagi a publicat, se știa, nu? Deci, în mod firesc, era să fie cântece populare noi. Era o întregă literatură, mai puțin de cântece, decât de strigături, dar care nu erau favorabile, fiindcă erau cântece țărănești împotriva colectivizării. Totuși, s-au găsit pe ici, pe acolo, niște poeți populari care au făcut și cântece noi...”⁸.

Textul cel mai amplu pe care îl publică Mihai Pop în această perioadă este prefața la antologia *Flori alese din poezia populară* (1960). Acest studiu de mari dimensiuni venea după o serie de prefețe și introduceri „de serviciu”, menționate în bibliografii. Antologia *Flori alese...* fusese îngrijită în redacție de Ioan Șerb, al cărui nume apare și în caseta tehnică a volumului ca „responsabil de carte”. Într-o evocare recentă a distinsului editor care a fost Ioan Șerb, colegul său de redacție de la Editura de Stat pentru Literatură și Artă (ESPLA), Tiberiu Avramescu, dă câteva amănunte care ne ajută să plasăm și antologia, și prefața în climatul plin de turbulențe al vremii. „Îmi amintesc – scrie editorul – că volumul se întorsese de la cenzură cu o seamă de observații-sugestii, care de obicei erau obligatorii”, între care, referitoare la o altă antologie, dar valabile și pentru aceasta, observația că „«în lucrare se face simțită lipsa unor bucăți literare care să abordeze problema alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și rolul conducător al clasei muncitoare. [...] Lupta P.C.R. și P.M.R. contra exploatării și pentru construirea socialismului nu se reflectă în lucrare. În capitolul „colectivizarea” nu se aduc exemple din lupta pentru întărirea economico-organizatorică a G.A.C. (gospodăriile agricole colective) și pentru întărirea proprietății obștești» etc. etc. (nota nr. 219 a Direcției Presei și Tipăriturilor din 23 aprilie 1960, cu o ștampilă amenințătoare în dreapta sus: *Confidențial*)”⁹. Pentru a răspunde „comandamentelor ideologice ale unei epoci de un tragic absurd, bântuită încă de fantoma proletcultismului agresiv” și pentru a salva apariția cărții, editorii, antologatorul și prefațatorul florilegiului din lirica populară

⁸ Mihai Pop, *Arhiva de folclor ... la șura de fân*, în Zoltán Rostás, *Sala luminoasă. Primii monografiști ai Școlii gustiene*, București, Editura Paideia, 2003, p. 316.

⁹ Tiberiu Avramescu, *O viață închinată cărților și prieteniei*, în vol. Iordan Datcu, *Ioan Șerb. Poet. Editor. Folclorist*, București, Editura Universal Dalsi, 2007, p. 114.

românească din 1960 au trebuit să facă o serie de concesii, atât în ceea ce privește selecția textelor, mai ales în secțiunea consacrată „cântecului nou”, cât și în susținerea lui teoretică, în studiul introductiv. Așa se face că în paginile destinate acestuia din „Prefață” se găsesc o serie de lozinci pe care eu personal (eram studentul profesorului, în anul I, 1959/1960) nu l-am auzit să le fi rostit vreodată: „...cântecele muncitorești de luptă sunt făurite de pe o clară poziție de clasă și aduc în folclorul nostru o nouă concepție despre lume, suflu revoluționar”; „Printre temeile majore, dragostea de patrie și recunoștința față de partidul conducător și îndrumător pe drumul făuririi socialismului ocupă un loc de frunte și capătă expresie în multiple și variate imagini de calitate nouă”; „Aceste imagini sunt doar câteva din mărturiile care vorbesc despre rolul conducător al partidului în făurirea vieții noi”; „În cântecele de astăzi, viața nouă în satele cu agricultură socialistă constituie una din temeile principale”¹⁰.

Mai amuzantă, dacă nu ar fi, în esența ei, tristă, este soluția pe care o găsesc responsabilii din Editură pentru a nu pune în pericol apariția antologiei: „Crezând că va trebui să renunțăm la tipărirea și acestui manuscris, l-am întrebat pe Ioan Șerb ce putem face, pentru că majoritatea temelor de actualitate solicitate nu prea erau abordate de către «rapsozii populari noi» și, prin urmare, nu aveam de unde prelua texte atât de imperios solicitate de tovarășii de la cenzură. Mi-a răspuns, cu calmul său proverbial, imperturbabil, că lucrurile se vor aranja oarecum; va merge la Institutul de Folclor, – unde era întotdeauna bine primit – , va comunica temeile solicitate și un «rapsod popular nou», în trecere prin București, va crea, ca urmare a sugestiilor primite, după o scurtă meditație în căutarea inspirației, câteva cântece populare noi, care vor căpăta numere de ordine în arhiva Institutului și citarea lor va căpăta astfel un caracter științific indiscutabil”¹¹.

Interesant este că, la mare distanță de momentul evocat de T. Avramescu și, desigur, independent de acesta, Mihai Pop însuși dă detalii despre modul de producere a cântecelor populare care ilustrează secțiunea VII din antologia din 1960, „Poezie lirică nouă”, textele de la nr. 646 la 763: „Și atunci, pe lângă Institutul de Folclor, având în vedere aceste manifestări culturale în care folclorul era implicat, s-a făcut o orchestră populară „Barbu Lăutaru” (...) și din partea cântăreților atunci a intrat în orchestra „Barbu Lăutaru” și a cântat cu orchestra „Barbu Lăutaru”, Maria

¹⁰ Mihai Pop, *Prefață la Flori alese din poezia populară*, București, ESPLA, 1960, p. XLV-XLVI.

¹¹ Tiberiu Avramescu, *op. cit.*, p. 114.

Lătărețu, care era o celebră cântăreață. Atunci Maria Lătărețu – *fiindcă se cereau cântece noi* (subl. mea N. C.) – a făcut un cântec pentru pace, care se cheamă „Hora păcii” și care se cântă și acum”¹².

Ulterior, după ce bazele fuseseră puse și rezultatele începuseră să se vadă, a dat un nou impuls cercetării, creând, cu studii precum *Perspective în cercetarea poetică a folclorului* (1966)¹³ și *Caracterul formalizat al creațiilor orale* (1967)¹⁴, o „direcție nouă” în cercetarea folcloristică românească. Aceste noi orientări vizau reintrarea folcloristicii românești „în rândul lumii”, modernizarea ei, după două decenii de „democrație populară”, de proletcultism, de sovietizare etc. *Perspective în cercetarea poetică a folclorului* reprezintă o contribuție teoretică de mare însemnătate în orientarea studiilor românești despre literatura orală, fiind un text esențial care, alături de *Caracterul formalizat al creațiilor orale*, indică o schimbare limpede în discursul științific al creatorului de școală din folcloristica românească de după război, o orientare cu adevărat „nouă”, o deschidere către orizonturile europene (vest-europene) și americane *via* Moscova sau Petersburg, dacă avem în vedere descoperirea, de către occidentali, a „scrierii profetice” a lui Vladimir Propp, *Morfologia basmului* (1928), și a lingvisticii structurale, ale cărei principii fuseseră atrase în câmpul cercetării folclorului de către R. Jakobson și P. Bogatârev în studiul lor, de asemenea profund înnoitor, *Folclorul ca o formă particulară a creației* (1929). De fapt, autorii citați în articolul din 1966 sunt C. Brăiloiu cu *Le vers populaire roumain chanté* (1954), G. Călinescu cu *Arta literară în folclor* (1964), text „canonic” la vremea respectivă, Roman Jakobson cu *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, tradus în românește în 1964, Ladislau Gáldi, cu *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, 1964, și Cl. Lévi-Strauss cu *La structure des mythes* din *Anthropologie structurale*, 1958. În studiul din „Secolul 20” (1967), conținând o secțiune intitulată

¹² Mihai Pop, *Arhiva de folclor...*, p. 316-317; pentru detalii în legătură cu acest episod, vezi Nicolae Constantinescu, *Mihai Pop – arhitectura operei I. Idei fondatoare și zgură ideologică*, Prefață la Mihai Pop, *Folclor românesc*. III, București, Editura Universității din București, 2007, p. 7-21.

¹³ Mihai Pop, *Perspective în cercetarea poetică a folclorului*, în vol. *Studii de poetică și stilistică*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 41-47.

¹⁴ În *Secolul 20. Revistă de literatură universală*, editată de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialistă România, nr. 5, 1967, p. 155-161; republicat în Mihai Pop, *Folclor românesc*, I, 1998, p. 160-169; aceluiași an îi aparține și lucrarea *Îndreptar pentru culegerea folclorului*, Comitetul pentru Cultură și Artă, Casa Centrală a Creației Populare, 1967.

„Introducere în structuralism”, celor citați mai sus li se adaugă numele lui M. Bense, Klaus Baumgarten, A. B. Lord ș.a., iar în text se fac referiri la formalistii ruși (Trubețkoi, Jakobson și Bogatârev, N. A. Vesselovski, V. I. Propp), puțin cunoscuți la vremea respectivă la noi, dar față de care Mihai Pop își va arăta constant azeziunea¹⁵.

Noua direcție a fost îmbrățișată cu entuziasm de tânăra generație de folcloriști care se revendică din „Școala Mihai Pop”, dar chiar și cei care nu îi împărtășeau ideile au acceptat provocarea și au încercat să țină pasul cu ele, să se „alinieze” la noile orientări care vizau o reintrare „în rândul lumii” științifice, o reînțoarcere la tradițiile europene ale cercetării.

În deceniile următoare, ajutat de excepționala sa longevitate (s-a stins din viață la 93 de ani, în ziua de 8 octombrie 2000) și de o claritate a gândirii care nu l-a părăsit până în ultimii ani de viață, Profesorul a mai făcut câteva mișcări înnoitoare către semiotică, teoria comunicării, antropologie, contextualism, mișcări neostentative, dar sesizabile de oricine citește cu atenție scrierile lui sau își amintește, dacă a luat aminte la ele, lecțiile pe care Profesorul ni le preda ori de câte ori stătea de vorbă cu noi¹⁶.

Résumé

Dans l'étude intitulée *Le centenaire de la naissance du Professeur Mihai Pop*, l'auteur reconstitue, en grandes lignes, des moments de la biographie du savant, soulignant son rôle dans la réalisation de lignes directrices de la recherche folkloristique et ethnologique roumaine de la seconde moitié du XXe siècle, de l'article – programme *Problemele și perspectivele folcloristicii noastre* (1956) (traduction du titre: *Problèmes et perspectives de notre folkloristique*) jusqu'aux études de direction de la fin des années 1960, *Perspective în cercetarea poetică a folclorului*, (*Perspectives dans la recherche poétique du folklore*), dans le volume *Studii de poetică și stilistică* (1966) (*Etudes de poétiques et de stylistiques*) et *Caracterul formalizat al creațiilor orale* (*Le caractère formalisé des créations orales*) (dans la revue „Secolul 20”, nr. 5, 1967). L'article veut être un hommage payé, lors du centenaire de sa naissance, à la personnalité de celui considéré par beaucoup le fondateur de l'école de folkloristique roumaine moderne.

¹⁵ Vezi *Ce este literatura?* Antologie și prefață de Mihai Pop, note și indici de Nicolae Iliescu și Nicolae Roșianu, București, Editura Univers, 1983.

¹⁶ Vezi, de ex., Nicolae Constantinescu, *Lecțiile Profesorului*, în REF, tomul 42, nr. 1-2, 1997, p. 18-23; idem, *Școala folcloristică Mihai Pop*, în vol. *Școala Mihai Pop*. Volum dedicat Profesorului Mihai Pop la centenarul nașterii. Antologie de texte îngrijită de Ioan St. Lazăr, Râmnicu Vâlcea, Editura Patrimoniul, 2007, p. 8-13.